

Psalm 42 – Reikhalzen - eerste Adventszondag 29 november 2015.

Toespraak door Alex van Ligten.

1.

Ik heb het volkje voor de kinderkring met enige jaloezie nagekeken, want ik dacht aan de aankondiging via de mail. Bij de kinderen gaat het, net als hier, over verlangen en reikhalzen, maar dan in aansluiting op wat de kinderen dezer dagen het meest bezig houdt.

‘In de kinderkring gaat Clara met de kinderen nadenken over verlanglijstjes. Wat als je iets verlangt, reikhalst naar iets, dat niet in je schoen past, zoals gezelligheid? Of wereldvrede?’

Zo moet dat. In de eigen wereld van de kinderen iets over de grote verbanden zeggen. Dat wilde ik heel op-recht voor ons hier ook wel realiseren. Het is eerste advent, en de advents- en kersttijd roept bij ons alle-maal de sfeer op van intimiteit, geborgenheid, eindelijk eens even iets goeds en liefs in onze barre dagen. Dat is niet verkeerd. Het maakt deel uit van wie wij zijn. Bert ter Schegget schreef ooit dat hij dankzij wat hij in het geloof geleerd had wel wist waar de zwaartepunten lagen, ook en juist als het gaat over de komst in de wereld van Gods zoon, maar dat de heiden in hem ook hunkerde naar kaarslicht in de dagen dat de dui-ternis het langst duurt, naar een altijd groen boompje in de kamer terwijl alles verder in de natuur kaal en dood is.

Dat legitieme verlangen zet zich niet ook nog eens door in de kerkdienst. Al in haar oeroude leesroosters heeft Moeder de Kerk juist in de adventstijd gekozen voor het ruigere werk. De profeten gaan, eendrachtig met Johannes de Doper, flink tekeer, vier zondagen lang. Voor deze eerste advent is de traditionele lezing er een uit Jezus’ rede over de laatste dingen, met verduisteringen, stormen die woeden over de aarde, ‘vrese-lijke dingen en grote tekenen van de hemel’ (Lucas 21:11).

Wat verwachten wij? Waar leven we naar toe? Niet alleen naar iets moois, ontroerends, zinnenstrelends. Dat ook, maar er is ook het besef van een rauwe werkelijkheid, waarin dat moois komt. En de vraag blijft: heeft het kans van slagen? Maken alle destructieve krachten een eind aan dat ene kleine tedere teken, of zal juist het omgekeerde het geval zijn? Oftewel: midden in de winternacht gaat de hemel wel open, maar in-tussen is het wel winter. En nacht. Blijvend. Voor heel veel schepselen op deze aarde.

2.

Daarmee zitten we al midden in Psalm 42. Door één hand geschreven, maar een lied van heel het volk waar-binnen de psalmen zijn gegroeid. De traumata, neuroses en psychoses van een hele geschiedenis van ver-drukking zitten erin.

Ik vraag me af wat een psychiatrisch rapport zou zeggen over iemand die zo’n tekst produceert. Ik weet niet of ‘gespleten persoonlijkheid’ nog een erkende term is, maar daar komt het bij in de buurt.

Heen en weer geslingerd tussen hoop en vertwijfeling, onzeker gemaakt, er zo hier en daar bijna zeker van dat het nergens op slaat je nog vast te klampen aan de strohalmen hoop en geloof, hunkerend naar onver-vulde liefde, en dat niet zó dat er toch enige vooruitgang valt te bespeuren, maar na ieder hoopvol teken weer terugvallend in de diepte. Zo zingt dat volk.

Als een hert naar water smachtend. Voor wat het hert doet in die vergelijking is een keur aan weergaven ontstaan: hunkeren, verlangen, schreeuwen, dorsten, lechtzen (Buber), dat is snakken.

Chouraqi heeft bramer, dat is huilen, jánken.

Niet slecht, zoveel weergaven voor een werkwoord dat in de ganse heilige Schrift maar op twee plaatsen voorkomt, hier en in de profetie van Joël.

En dan hebben we de mooiste vertaling van dat woord nog niet eens genoemd. Dat is die van de aanhef van Psalm 42 vrij: ‘Zoals een hert reikhalst naar levend water.’ Ik leg verderop nog wel uit waarom dat de beste weergave is. Mindere dichters dan Huub Oosterhuis waren hier bezweken voor de eerste maar niet de beste allitteratie, zoals die nog zat in ‘t hijgend hert uit de oude psalmberijming. Een ‘hunkerende hinde’ had het ook nog kunnen worden, maar die weergave laat alleen maar zien hoe goed het is dat ik geen dichter heb willen worden.

De hele psalm door is God het onontkoombare adres voor de arme ziel die niet weet waar hij het zoeken moet. Of zij. Het woord voor ziel, $\psi\upsilon\chi\eta$, is vrouwelijk. Trouwens, in de aanhef van de psalm staat (in de ‘be-

trouwbaarste', oudste' handschriften het mannelijk woord voor hert, maar het smachten/hunkereren/reikhalzen staat er in de vrouwelijke vervoegingsvorm. Vandaar de keuze van veel weergaven met 'hinde'. Willem Barnard maakt daar een heel punt van.

'Een hert is een strijdvaardig beest, een kampvechter,' schrijft hij. 'Hij draagt zijn gewei als een panache (helmbos). Een hinde is niet strijdvaardig, minder fel, meer behoedzaam. In de beeldspraak van de psalm is het de dorst die haar kenmerkt.'

Een hinde is een schuchter dier. Die ziel, die arme ziel, is weggedoken, in zichzelf neergebogen, bijna afgesloten voor alles in de wereld eromheen. 'Een negatief zelfbeeld' noemen we dat tegenwoordig. 'Zelfbeeld' is een term met enige geringschatting. De hulpverlener geeft er mee aan dat met wat hakken en plakken er een ander, zijns of haars inziens juister en beter zelfbeeld ontstaat. Maar het gaat om het zelfervaren, om een zelf dat zich ervan bewust is in de verdomhoek te zitten. Dit is wat ik in wezen ben, zegt de psalm, zo zingt en bidt dat volk van de psalmen: hunkerend, dorstend, neergebogen, opgesloten in zichzelf.

3. Zeven keer komt het woord ziel voor in de psalm, en maar liefst drie maal zeven keer God (In de volledige versie, d.w.z. Psalm 42 en 43 samen – die zijn één geheel en wat God heeft samengevoegd scheidt de mens niet.)

Precies in het midden van de Hebreeuwse tekst staat één keer de Naam: Ik ben met je.

'Ik blijf hem dankzeggen,' zegt de letterlijke tekst, 'voor de bevrijdingen die Hij heeft bewerkstelligd.' God wordt met bevrijding geassocieerd en dat is het. Ingewikkelder wordt er over zijn wezen, zijn bestaan, niet gedaan.

Mooi in de vrije versie is dat daar, heel dichtbij de tekst zelve, toch ook onze eenentwintigste-eeuwse items naar voren komen:

'Wie zijt Gij dat ik U belangrijk vind, dat ik mij toets aan U?'

'Of ik U heb bedacht...'

Daar klinkt de echo van al die vermoeiende theorieën dat de mens in zijn eindeloze religieuze behoefte in de oertijd rond het kampvuur gezeten ter verklaring van onbekende natuurverschijnselen zich een god heeft uitgedacht. En dat is dan in later tijden door kundige specialisten en grote denkers uitgewerkt tot wat wij onder andere in de bijbelverhalen opgediend zien.

Dat soort verklaringen uit de losse pols zijn misschien het laatste restje van de ideeën over de maakbare samenleving uit vorige decennia: de mens als zó'n knap wezen dat hij alles tot in detail kan bedenken en uitwerken, tot aan God toe. Mij heeft dat altijd nogal zelfoverschattend toegeleken, maar ja, ik heb dan ook theologie gestudeerd en daarin gemerkt hoe fantasieloos en geestdodend juist de in religie gespecialiseerde geleerden waren (en nog zijn), op een enkele bescheiden, serieuze lezeres of lezer van de teksten na. Als wij met al onze kundigheden nog niet eens kunnen bedenken hoe, waar en wanneer die oude woorden wel of niet in onze wereld functioneren, als men, tot in de meest ontwikkelde kringen toe, nog steeds zweert bij achterhaalde leerstellingen en vasthoudt aan aantoonbaar onjuiste interpretaties van de bijbelse verhalen en verdichtingen, waar stoelt dan in vredesnaam onze overtuiging op dat dat allemaal door mensen kan zijn bedacht?

De vragen uit onze dagen hoor je ook terugkomen bij het geschamper om de ziel heen: 'Waar is hij (God) gebleven? Op reis, de smoor in, dood?' Daar zijn de inderdaad vaak smalende opvattingen van de buitenwacht in verwerkt.

Ze komen via deze psalm niet in de gebruikelijke vorm tot ons. Niet in stellige opvattingen, de vaak vrijblijvende religieuze leuterpartijen vanaf de zijlijn. Hier wordt het rechtstreeks tot God zélf gezegd, aan Hem gevraagd, want, ook zo'n mooie zin: 'Nooit heb ik niets met U.'

Je ziet het nog niet staan of je hoort het mensen zeggen – en soms ben je zelf die mens: 'Nee, daar heb ik niet zoveel mee.'

Nu, hier geldt dit: 'Nooit heb ik niets met U.'

Die U is de U van de bevrijdingen, de hele geschiedenis door, mijn hele leven door. Makkelijker kan het niet. En moeilijker gaan we er niet over doen.

4. Maar intussen. De voorstelling van leven in geloof, hoop en liefde is hier niet zoals het vaak is voorgesteld, een zaak van gestage vooruitgang. Steeds een treetje hoger klimmen op een trap die ons omhoog voert, totdat we een staat van voorlopige zaligheid hebben bereikt waar de lauweren staan waarop we dan kunnen

rusten. Op oude catechisatie- en zondagsschoolplaatjes zag je de volgorde nog staan waarin je de staat van hoogst denkbare volmaaktheid kon bereiken. Of die afbeelding van de brede weg en het smalle pad, waarop aan de verleidingen van danszaal, speelhuis en andere wereldse vermaken weerstand moest worden geboden, rijkelijk voorzien van (overigens zeer ter zake doende) bijbelteksten.

Aan de zanger van Psalm 42 is dat allemaal niet besteed. Hij heeft zijn nood nog niet geklaagd (waar dan telkens wel enige opluchting op lijkt te volgen), of hij zakt alweer door het ijs. God is weer even ver weg als daarvoor.

En als dat gebeurt, horen we:

‘Maar ik kan niet anders dan roepen: heb mij lief.’

Liefde zoeken, aanklappen bij iets of iemand, groter dan ons hart. Tegen heug en meug daarin geloven, tegen de feiten en de kansberekeningen in hopen, ‘heb mij lief’ roepen. ‘Laat mij niet over aan mijzelf’ (VL 179). Bij ons slotlied staat na de laatste regel, ‘ik zal red mij red mij roepen of zoiets als heb mij lief’, de aanwijzing veel herhalen. Daarmee zou de maker van Psalm 42 van harte instemmen.

Steeds weer, steeds opnieuw willen erkennen dat hij, die van de bevrijdingen, die van de gerechtigheid, dat die het is: onze vaste hoop, door alles heen. ‘Steeds weer zoeken mijn ogen U’, ‘Mochten wij zien dat Gij bevrijdt’ (VL 56, 589).

5. En daarom is, we gaan voor het laatst terug naar de aanhef van Psalm 42 vrij, ‘reikhalzen’ het mooiste woord voor wat het hert of de hinde doet.

Reikhalzen is net als rondbenen, liplezen, klapwieken, stampvoeten en knipogen een werkwoord dat is gevormd uit een lichaamsdeel. Maar alleen reikhalzen wordt hoofdzakelijk figuurlijk gebruikt, meldt Etymologiebank.nl.

Je strekt je hals uit om iets waarnaar je uitziet een fractie eerder te kunnen zien. Het is dus verlangen, hunkeren, smachten. En dat doe je meestal naar iets dat vermoedelijk nog ver weg is en waarschijnlijk nog tijden op zich laat wachten. Maar juist de vergelijking van de reikhalzende hinde en het levend water biedt iets extra's. Al dat wild in de wouden, hinde's, reeën, herten, elanden, spitsen de oren om attent te zijn op wat er gebeurt. De enige gelegenheid dat het hert letterlijk reikhalst, is als het een hoog hangend blaadje van de boom eet of als het bij het water aangekomen de kop naar beneden strekt om te drinken.

Een hert dat reikhalst, doet dat in de regel niet als het water nog ver weg is, maar als de hals zich uitstrekt naar water dat vlakbij is.

Datgene waar wij met reikhalzen naar uitzien, is mogelijk al vlakbij.

‘Het’ is?

Hij is.

Zo moge het zijn.